

יהושע 'הגיבור'

- 'איש-הרוח' - 'השופט-המושיע'

ההצעה העקרונית

מסכת הדמויות הססגונית שבספרי-התורה מציירת שניים מן האישים המרכזיים - אברהם ומשה - כדמות 'גיבור-מלחמה'. על-פי השקפת-העולם של המקרא: מי שיוצא להושיע את עמו בצו-אלוהי מפורש, הרי הוא פועל מתוך אמונה, כי מעבר לעשייתו 'האנושית' מצויה ישועה אלוהית פלאית.¹ כך אברם 'נשיא האלהים', במסעו צפונה, יוצא להושיע את לוט "אחיו" ומשיב את שבי-סדום מיד שוביהם (בראשית י"ד-ט"ו);² וכן משה 'שליח האלהים', במסעו דרומה כמצביא, מושיע את עמו ומצילו מיד רודפהו המצרי (שמות י"ב-ט"ו).³ הצגת פן זה של 'הכוח' ב'איש הרוח' - אברהם או משה - מעצימה את דמותם הייחודית של שני אישים 'בחירי-אל' אלה.

לעומתם, יהושע - "משרת משה" ושר-צבאו; ולאחר-מכן מי שכבש את ארץ כנען - מוצג דווקא בהבלטת פן 'איש הרוח', השופט-המנהיג הנבואי,⁴ יתר על היותו 'איש הכוח', המצביא-הלוחם הכובש. עניין זה, כבר מצוין בספרי-התורה: אף שיהושע היה, למעשה, המוציא והמביא את ישראל בכל המלחמות שנקרו על דרכו, מאז מעבר ים-סוף ועד למעבר הירדן, אין הוא נקרא בשם המוציא לפועל, אלא בהתנגשות עם עמלק;⁵ לא במלחמה עם מדין⁶ ולא ברצף האירועים המלחמתיים בעבר-הירדן-המזרחי למן הר שעיר, הגלעד ועד הבשן.⁷ בשעה שיהושע מוצג כיוורשו של משה אין כל אזכור לתיפקודו כשר-צבא. בקטעים המובאים להלן מתואר יהושע כרועה נאמן, אשר ברוח חכמה ינהיג את העם אל הארץ המובטחת ובאומץ לב ינחילנה לשבטי ישראל. במלחמה הצפויה - ד' יהיה עמו, בהשמידו את הגויים מעל פניו:

במדבר כ"ז, סז-כג

וידבר משה אל ד' לאמר: יפקד ד' אלהי הרוחת לכל בשר איש על העדה, אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ואשר יוציאם ואשר יביאם. ולא תהיה עדת ד' כצאן אשר אין להם רעה. ויאמר ד' אל משה: קח לך את יהושע בן נון איש אשר רוח בו, וסמכת את ידך עליו. והעמדת אתו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה - וצוית אתו לעיניהם. ונתת מהודך עליו - למען ישמעו כל עדת בני ישראל. ולפני אלעזר הכהן יעמד ושאל לו במשפט האורים לפני ד'. על פיו יצאו ועל פיו יבאו הוא וכל בני ישראל אתו וכל העדה.

דברים א', לח

יהושע בן נון העמד לפניך הוא יבא שמה - אתו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל.

ג', כח

וצו את יהושע וחזקהו ואמצהו - כי הוא יעבר לפני העם הזה והוא ינחיל אותם את הארץ אשר תראה.

תאריכים: מקרא, היסטוריוגרפיה מקראית, גיאוגרפיה מקראית, טקטיקה ואסטרטגיה.

ל"א, ז-ח, כג

ויקרא משה ליהושע ויאמר אליו לעיני כל ישראל: חזק ואמץ, כי אתה תבוא את העם הזה אל הארץ אשר נשבע ד' לאבתם לתת להם, ואתה תנחילנה אותם. וד' הוא ההלך לפניך, הוא יהיה עמך, לא ירפך ולא יעזבך. לא תירא ולא תחת - - -

ויצו את יהושע בן נון ויאמר: חזק ואמץ כי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי להם - ואנכי אהיה עמך.

ל"ד, ט

ויהושע בן נון מלא רוח חכמה, כי סמך משה את ידיו עליו, וישמעו אליו בני ישראל ויעשו כאשר צוה ד' את משה.

מן האופן שמחבר ספר יהושע נזקק לביטויים המודגשים בקטעים המובאים לעיל ניתן ללמוד על מגמתו לבנות את דמותו של יהושע - 'הגיבור' דווקא כ'איש-הרוח' - השופט-המושיע-המוריש-המנחיל - כפי שנצטיירה דמותו בתורה; ולא כ'איש-הכוח' - המצביא-הלוחם האסטרטג-הטקטיקן - כפי שנצטיירה דמותו בספרות ההיסטוריוגרפית בת התקופה.

זיקה זו בולטת באופן שבו שמחבר ספר יהושע שיבץ בפרשת הפתיחה (א', א-ט), מילות-מפתח הנטולות מפרשת מינוי יהושע כיורש למשה (דברים ל"א, א-ח) שהבאנו לעיל. הפרשה כשלעצמה נותנת לנו את תוכנית החיבור כולו;⁸ וממנה ניתן להבין כיצד תצטייר דמותו של יהושע 'הגיבור' כ ש ו פ ט - מנהיג נבואי, עושה דבר-ד', ומי שד' עמו:

חלק ראשון: מעבר הירדן (פרקים א'-ה')

א', ב: משה עבדי מת. ועתה קום עבר את הירדן הזה וכל העם הזה אל הארץ אשר אנכי נתן להם לבני ישראל.⁹

חלק שני: כיבוש הארץ (פרקים ו'-י"ב)

א', ג-ה: כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו - כאשר דברתי אל משה.¹⁰ מהמדבר והלבנון הזה ועד הנהר הגדול נהר פרת - כל ארץ החתים ועד הים הגדול מבוא השמש - יהיה גבולכם. לא יתיצב איש לפניך כל ימי חיך. כאשר הייתי עם משה אהיה עמך לא ארפך ולא אעזבך.

חלק שלישי: הנחלת הארץ לעם (פרקים י"ג-כ"ב)

א', ו: חזק ואמץ כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם.

חלק רביעי: הצוואה לעם (פרקים כ"ג-כ"ד)

א', ז-ט: רק חזק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי... לא ימוש ספר התורה הזה מפידך...¹¹ כי אז תצליח את דרכך ואז תשכיל. הלא צויתך חזק ואמץ אל תערץ ואל תחת, כי עמך ד' בכל אשר תלך.

בפתיחת העריכה החדשה של הדברים (יהושע א', א-ט) - אל מול תוארו של יהושע היורש "משרת משה" - חזר המחבר והבליט את תוארו של משה כ"עבד-ד'¹², דהיינו, "עבד-מלך" - שר - ¹³ מקביל אל התואר: "שר צבא ד'" ¹⁴, עבד-ד', לתואר זה זכה משה לאחר הניצחון המדהים על פרעה וחילו במעבר-ים-סוף: "ויאמינו בד' ובמשה עבדו" ¹⁵. לתואר ייחודי זה, המציין אמונה של העם בד' ובשליחו הנאמן, יזכה יהושע (בלבד) ¹⁶ רק לאחר שיעמוד בכל המשימות שהוצבו לפניו בפרשת הפתיחה. וכך, רק בסיום הספר (כ"ד, כט) נאמר:

וימת יהושע בן נון עבד ד' בן מאה ועשר שנים.

ספר יהושע מבקש, בעריכה זו, לצייר את יהושע כמי שהולך ומשתחרר מתלותו ("משרת משה") במנהיג הגדול - עדי הגיעו, שלב אחר שלב, אל עצמאותו המלאה ("עבד ד'").

ואכן, בתום מעבר הירדן, רואה הכתוב אל נכון לציין (ד', יד):

ביום ההוא גדל ד' את יהושע בעיני כל ישראל - ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו.

זיקת הכתוב לאמור במעבר ים סוף ברורה (שמות י"ד, לא):

ויראו העם את ד' ויאמינו בד' ובמשה עבדו.

בטקס בהר עיבל שוב מציין הכתוב (ח', לג, לה):

וכל ישראל ... עמדים מזה ומזה ... כאשר צוה משה עבד ד' לברך את העם ישראל בראשנה... ¹⁷.

לא היה דבר מכל אשר צוה משה אשר לא קרא יהושע נגד כל קהל ישראל והנשים והטף והגר ההלך בקרבם.

וכן נאמר בתום כיבוש הארץ (י"א, טו):

כאשר צוה ה' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע וכן עשה יהושע. לא הסיר דבר מכל אשר צוה ד' את משה.

רק בכתוב העובר מן הכיבוש אל ההנחלה משתחרר יהושע מן הזיקה למשה (י"א, כג):

(אמנם) ויקח יהושע את כל הארץ ככל אשר דבר ד' אל משה (אולם) ויתנה יהושע לנחלה לישראל כמחלקתם לשבטיהם.

וכך, ללא כל אזכור למשה, נאמר בסיום פרקי הכיבוש וההנחלה (כ"א, מא-מח):

ויתן ד' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה...

לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ד' אל בית ישראל, הכל בא.

בסיום הספר (פרקים כ"ג-כ"ד) מוצג יהושע - בדומה למשה עבד-ד' - כנביא לכל דבר; וכך בצוואתו (פרק כ"ג) מבטיח יהושע (פסוקים ד-ו; טו-טז):

ראו הפלתי לכם את הגוים הנשוארים האלה בנחלה לשבטיכם ... וד' אלהיכם הוא יהדפם מפניכם והוריש אתם מלפניכם וירשתם את ארצם כאשר דבר ד' אלהיכם לכם.

(זאת בתנאי:) וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה.

(מוסיף ומזהיר:) ... הכל באו לכם - לא נפל ממנו דבר אחד - והיה כאשר בא עליכם כל הדבר הטוב אשר

דבר ד' אלהיכם אליכם, כן יביא ד' עליכם את כל הדבר הרע ... בעברכם את ברית ד' אלהיכם ... ועבדתם אלהים אחרים והשתחיתם להם - וחרה אף ד' בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם". חזרה, כמעט מילולית, על דברי משה בפרשת "והיה אם שמע" (דברים י"א, טז-יז).

בפרק הסיום (פרק כ"ד) - שלא כסדר האירועים - קושר המחבר את מעמד הברית בשכם - בתום הליך הנחלת הארץ לשבטים - עם האמור לעיל בצוואתו: "בעברכם את ברית ד' אלהיכם". נראה כי בהציבו, במכוון, את טקס הברית בשכם, בסיום הספר, מבקש המחבר יותר מאשר לרמוז על דמיון האירועים אל טקס הברית שלאחר מעמד הר סיני (שמות כ"ד), מופע, שבו מתגלה משה כמחוקק - 'איש הרוח' דווקא. נראה כי בדמות נביא מעין זו, מבקש המחבר לצייר את יהושע בטקס הברית בשכם שבארץ כנען (פסוקים כב-כו).

ויאמר יהושע אל העם עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ד' לעבד אתו (לבדו). ויאמרו: עדים. ועתה הסירו את אלהי הנכר אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל ד' אלהי ישראל.¹⁸ ויאמרו העם אל יהושע: את ד' אלהינו נעבד ובקלו נשמע.¹⁹

ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא - וישם לו חק ומשפט בשכם.²⁰ ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים (משלו). ויקח אבן גדולה ויקמה שם תחת האלה אשר במקדש ד'.²¹

העיון המפורט

עיון מפורט בספר יהושע יאשר את שנראה לנו כדמות 'הגיבור' שמחבר הספר ביקש לצייר: 'איש-רוח' יותר מאשר 'איש-כוח'; שופט-מנהיג, נביא-מחוקק ולא דווקא מצביא-לוחם, אסטרטג-טקטיקן. יהושע, כ'גיבור' מעין זה, אמור להצטייר כדמות-מופת לכל השופטים-המושיעים שיופיעו בישראל עד לימיו של שאול.

לפיכך, אין לצפות כי מחבר ספר יהושע יתן לנו את תוכניתו האסטרטגית של יהושע או את שיקוליו הטקטיים כיצד יגבר על המערכת המבוצרת של ערי ארץ כנען.²² אדרבא: הצלחותיו הצבאיות עוטות בדרך כלל הילה ניסית-אלוהית; ואילו כשלונותיו, הנזקפים לטעויות אנוש, אמורים להביא את יהושע ליראת-אלהים.²³

מעבר הירדן

בפתיחה "לסיפורי-יהושע" מציג המחבר את מעבר-הירדן כמבחנו הראשון של יהושע בתור מנהיג, יורש למשה; והוא ממוקד בנכונותם של שניים וחצי השבטים להיות חלוצים לפני העם, כהבטחתם למשה (א' טז-יח):

ויענו את יהושע לאמר: כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך. ככל אשר שמענו אל משה כן נשמע אליך. רק יהיה ד' אלהיך עמך כאשר היה עם משה. כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצוונו יומת. רק חזק ואמץ!

מעבר הירדן מוצג כמעשה נס-אלוהי – אף שאפשר לבארו בדרך הטבע²⁴ (ג', טו-טז; ד', יא-יד): וכבוא נשאי הארון עד הירדן – ורגלי הכהנים נשאי הארון (אך) נטבלו בקצה המים – (ומכיון ש) והירדן מלא על כל גדתיו כל ימי הקציר (לפיכך) ויעמדו המים הירדים מלמעלה קמו נד אחד²⁵ – הרחק מאד באדם העיר אשר מצד צרתן²⁶ – (שעל-כן) (המים) והירדים על (=אל) ים הערבה, ים המלח, תמו נכרתו. והעם עברו (ביבשה) נגד יריחו...

ויהי כאשר תם כל העם לעבר – ויעבר ארון ד' והכהנים לפני העם – ויעברו (בתוכו) בני ראובן בני גד וחצי שבט המנשה חמשים לפני בני ישראל כאשר דבר אליהם משה...

ביום ההוא גדל ד' את יהושע בעיני כל ישראל ויראו אתו כאשר יראו את משה כל ימי חייו.²⁷

זאת ועוד: יהושע – בצו אלוהי – מקים שתי-עשרה אבנים בגלגל, אחר העלייה מן הירדן,²⁸ כדי לפרסם את הנס (ד', כב-כד):

והודעתם את בניכם לאמר: ביבשה עבר ישראל את הירדן הזה (כאשר הוביש ד' אלהיכם את מי הירדן מפניכם עד עברכם. כאשר עשה ד' אלהיכם לים סוף אשר הוביש מפנינו עד עברנו. למען דעת כל עמי הארץ את יד ד' כי חזקה היא למען יראתכם את ד' אלהיכם כל הימים.

כיבוש יריחו והעי

הישג זה של יהושע שר-צבא-ד', במעבר הירדן, מעמיד בצל את הישגו של יהושע שר-הצבא, השולח מרגלים אל יריחו (פסוק כד):

ויאמרו אל יהושע כי נתן ד' בידנו את כל הארץ וגם נמגו כל ישבי הארץ מפנינו.

עימות זה מושג על-ידי הפרדת סיפור שליחת המרגלים ליריחו מסיפור כיבוש העיר. בדרך זו מנותק גם הקשר האפשרי לביאור מפלת חומת יריחו בדרך הטבע: כאשר בחסות הפגנת-הכוח הרעשנית, בעת הקפת החומה, מצליחים הישראלים לחפור את חומת העיר תחת החלון המסומן של בית רחב ומשפחתה – מי שזכו לחסדי יהושע עם כיבוש יריחו.

את ההדרכה לכיבוש העיר בדרך נס מקבל יהושע מפיו "איש"- "שר צבא ד'" (ה', יג-טו) – אפשר דמוי משה²⁹ המדריכהו (ו', ב-ה) והוא פועל (טז-יז):

ויאמר (מלאך) ד' (הוא "האיש") – אל יהושע ראה נתתי בידך את יריחו ואת מלכה גבורי החיל וסבתם את העיר... יריעו כל העם תרועה גדולה – ונפלה חומת העיר תחתיה ועלו העם איש נגדו... ויאמר יהושע אל העם הריעו – כי נתן ד' לכם את העיר; והיתה העיר חרם היא וכל אשר בה לד'.

המעילה בחרם מבארת, בסמוך (פרק ז'), על שום מה נכשל יהושע שר-הצבא בניסיון לכבוש את העי.³⁰ הפעם, אימוץ מוטעה של הערכת המרגלים הביא למפלה (ז', ה-ט).

ויעלו מן העם שמה כשלושת אלפים איש וינסו לפני אנשי העי. ויכו מהם אנשי העי כשלשים וששה איש. וירדפום (מ)לפני השער עד השברים (אולי: השברים). ויכום במורד. וימס לבב העם ויהי למים.

ויקרא יהושע שמלתיו ויפל על פניו ארצה לפני ארון ד'... ויאמר יהושע: אהה א' ד' למה העברת העביר את העם הזה את הירדן לתת אתנו ביד האמרי להאבידנו... מה אמר אחרי אשר הפך ישראל ערף לפני איביו. וישמעו הכנעני וכל ישרי הארץ ונסבו עלינו והכריתו את שמנו מן הארץ - ומה תעשה לשמך הגדול. יהושע - כמשה - מתפלל למען העם כ'נביא';³¹ ופועל בצדק, ביד חזקה, כשופט-מנהיג, לביעור תופעת הביזה (ז', כה-כו):

ויאמר יהושע: מה עכרתנו - יעכרך ד' ביום הזה. וירגמו אתו (לבדו) כל ישראל אבן; וישרפו אתם (בעלי-החיים) באש ויסקלו אתם באבנים. ויקימו עליו (בלבד) גל אבנים גדול עד היום הזה.

רק עתה (פרק ח') יוצא יהושע, בעידוד ד', לקרב מתוכנן היטב, מבחינה טקטית, על העי (א-ב):²³ ויאמר ד' אל יהושע אל תירא ואל תחת! קח עמך את כל עם המלחמה³³ וקום עלה העי. ראה נתתי בידך את מלך העי... שים לך ארב לעיר מאחריה.

מכאן ואילך פועל יהושע ביוזמתו, והוראותיו מתוארות במפורט (ג-ח):

...ויבחר יהושע שלשים אלף איש גבורי חיל (על מנת ש) וישלחם (למארב - מבעוד) לילה. ויצו אתם לאמר: ראו אתם ארבים לעיר מאחרי (מערב) העיר... ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר... ונסנו לפניהם. ואתם תקמו מהאורב (=מהמארב; ונגשתם אל העיר - עפ"י הע') ... כתפשכם את העיר תציתו את העיר באש (לאות) כדבר ד' תעשו ראו צויתי אתכם.

גם הביצוע מתואר בפרוטרוט (ט-יז):

וישלחם יהושע וילכו אל המארב... וילן יהושע בלילה ההוא בתוך העם [קרי: העמק]. וישכם יהושע בבקר ויפקד את העם... ויבאו נגד העיר (במזרח). ויחנו מצפון לעי - והגיא בינו ובין העי - (לאחר ש) ויקח כחמשת אלפים איש וישם אותם אורב (נוסף) בין בית אל ובין העי מים לעיר. וישימו העם את כל המחנה - אשר [קרי: ראשו] מצפון לעיר ואת עקבו (האורב) מים לעיר. וילך [קרי: וילן] יהושע בלילה ההוא (השני) בתוך העמק. ויהי כראות מלך העי (את המחנה) וימהרו וישכמו (ביום השלישי) ויצאו אנשי העיר לקראת ישראל למלחמה הוא וכל עמו למועד (מפגש הכוחות) לפני הערבה - והוא לא ידע כי אורב לו מאחרי העיר. וינגעו (קרב-מגע) יהושע וכל ישראל לפניהם. וינסו (כמתוכנן) (אל עבר) דרך המדבר. ויזעקו כל העם אשר בעיר לרדף אחריהם... ויעזבו את העיר פתוחה וירדפו אחרי ישראל.

בנקודה קריטית זו מערב המחבר את יד ההשגחה העליונה, אף שהשימוש בכידון (חרב-המגל)³⁴ כדי לאותת לאורב, מסתבר בדרך הטבע (יח):

ויאמר ד' אל יהושע נטה בכידון אשר בידך אל העי כי בידך אתננה. ויט יהושע בכידון אשר בידו אל העיר.

מכאן ואילך התיאור אובייקטיבי (יט-כב):

והאורב קם מהרה ממקומו וירצו, בנסות ידו (האות של יהושע), ויבאו העיר וילכדוה. וימהרו ויציתו את העיר באש (כאות ליהושע)... ויהושע וכל ישראל ראו כי לכד הארב את העיר וכי עלה עשן העיר - וישבו (לאחור)³⁵ לקראתם - והיו לישראל בתוך אלה מזה ואלה מזה. ויכו אותם עד בלתי השאיר לו שריד ופליט.

ובדומה למשה במלחמת עמלק³⁶ מציין המחבר (כו):

ויהושע לא השיב ידו אשר נסה בכידון עד אשר החריס את כל ישרי העי.

הר עיבל

עתה, משעבר את הירדן, ואחר שקבע את מחנהו בגלגל והציב את ראש-הגשר מיריחו אל העי, מקיים יהושע את הצו למשה (דברים י"א, כו-לב):

... והיה כי יבאך ד' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא לרשתה ונתת את הברכה על הר גרזים ואת הקללה על הר עיבל - הלא המה בעבר הירדן אחרי דרך מבוא השמש בארץ הכנעני הישב בערבה - מול הגלגל אצל אלוני מרה. כי אתם עברים את הירדן... ושמרתם לעשות את כל החקים ואת כל המשפטים אשר אנכי נתן לפניכם היום.

שני ההרים - על פי מסורת קדומה³⁷ - אפשר ויהיו מזוהים עם ערק-אל-מסטב (שני מצוקים המתמשכים מעל עין אל-עוג'ה) כעשרה ק"מ מן הגלגל;³⁸ "מול הגלגל" שבסמוך לשפך נחל עוג'ה אל הירדן; "אצל אלוני מרה", שבמעלה הנחל, בכיוון עמק שלה³⁹. אזור זה אכן היה בשליטת יהושע לאחר כיבוש יריחו והעי (יהושע ח' ל-לה):

אז יבנה יהושע מזבח לד' אלהי ישראל בהר עיבל... ויעלו עליו עלות לד' ויזבחו שלמים (לאחר ש): ויכתב שם על האבנים⁴⁰ את משנה תורת משה... וכל ישראל.... עמדים מזה ומזה לארון... חציו אל מול הר גרזים והחציו אל מול הר עיבל, כאשר צוה משה עבד ד' לבדך את העם ישראל בראשנה. ואחרי כן קרא את כל דברי התורה הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה...

גבעון

תוכניתו האסטרטגית של יהושע - לתקוע טריז בין הגוש ההררי הדרומי ובין הגוש ההררי המרכזי - הייתה ברורה ליושבי הארץ, כלשון הכתוב (ט', א-ב):

ויהי כשמע⁴¹ כל המלכים אשר בעבר הירדן: בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול... ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל פה אחד.

פירוט הדברים יבוא בסמוך: פתיחה במעשה העורמה של הגבעונים, אשר תוצאותיו - הברית עם יהושע - הביאו להקמת הקואליציה הדרומית של מלכי האמורי. והנה, אף שמבחינה צבאית ברית זו עם הגבעונים העניקה ליהושע הישג אסטרטגי ממדרגה ראשונה - שליטה בצומת ראשי במרכז הארץ - מחבר ספר יהושע מציג את האירוע ככשלון אישי של המצביא ושל נשיאי העדה (א', יד):

ויקחו האנשים (יהושע והנשיאים) מצידם⁴² (ניצודו... ונפלו בפח מכיוון ש) ואת פי ד' לא שאלו. ויעש להם יהושע שלום, ויכרת להם ברית לחיותם, וישבעו להם נשיאי העדה.

ואכן, השמועה על ברית מסוכנת זו עוררה את מלך ירושלים לכוון את 'ברית' חמשת מלכי האמורי בדרום (י', א-ה):

... עלו אלי ועזרני ונכה את גבעון, כי השלימה את יהושע ואת בני ישראל. ויאספו ויעלו... הם וכל מתניהם ויחנו על גבעון וילחמו עליה.

הגבעונים, על-פי 'הברית', פונים לעזרת יהושע והוא - במידת החסד ובמידת הצדק - נענה. יצויין, שרם פירוש תוכניתו הטקטית של יהושע - לתקוף, בהפתעה, עם שחר - מוצא המחבר להבליט את המעורבות האלוהית (ח-ט):

ויאמר ד' אל יהושע אל תירא מהם, כי בידך נתתים, לא יעמד איש מהם בפניך. - ויבא אליהם יהושע פתאם (כי) כל הלילה עלה מן הגלגל.

ואמנם בתיאור המרדף, ⁴³ בהמשך, משלב המחבר פעולה אלוהית ניסית (י-יד):
ויהם ד' לפני ישראל. ויכם (יהושע) מכה גדולה בגבעון. וירדפם דרך מעלה בית חורן ויכם עד עזקה ועד מקדה.

ויהי בנסם מפני ישראל, הם במורד בית חורן, וד' השליך עליהם אבנים גדולות מן השמים עד עזקה. וימתו רבים אשר מתו באבני הברד מאשר הרגו בני ישראל בחרב. אז ידבר יהושע לד' ביום תת ד' את האמרי לפני בני ישראל. ויאמר לעיני ישראל: שמש בגבעון דום... ויעמד השמש בחצי השמים ולא אץ לבוא יום תמים. התפעלות המחבר מן הנס שנעשה ליהושע באה לידי ביטוי במשפט המסיים מטעמו (יד):
ולא היה כיום ההוא, לפניו ואחריו, לשמע ד' בקול איש - כי ד' נלחם לישראל.

מכאן ואילך מתוארות פעולות יהושע לשבירת כוח האמורים בעריהם - עד שובו "אל המחנה הגלגלה" - באמצעות הפועל "ויכה", המתאים לכידון כחרב הכאה. ואילו בסיכום נוספה ההערה על העזרה האלוהית (מ-מג):

ויכה יהושע את הארץ, ההר והנגב והשפלה והאשדות, ואת כל מלכיהם... ויכם יהושע מקדש ברנע ועד עזה ואת כל ארץ גשן ועד גבעון. - ואת כל המלכים האלה ואת ארצם לכד יהושע פעם אחת, כי ד' אלהי ישראל נלחם לישראל.

וישב יהושע וכל ישראל עמו אל המחנה הגלגלה.

אין המחבר מספר לנו את שאירע בין מלחמת יהושע בדרום (פרק י') ובין מלחמתו בצפון (פרק י"א). מן המובא בפרק המסכם את מלחמות יהושע (פרק י"ב) אנו למדים, כי בינתיים השלים יהושע את שליטתו בהר המרכזי (פסוקים טז-יח, כד):

מלך בית אל אחד. מלך תפוח אחד. מלך חפר אחד. מלך אפק אחד. מלך לטרון אחד... מלך תרצה אחד.

חצור

המלחמה בצפון מוצגת, גם היא, כיזומה מטעם מלך חצור. ושוב, לפני שתינתן התגובה הטקטית של יהושע, מקדים המחבר ומספר לנו על העידוד האלוהי למצביא; וגם בתיאור הקצר של הקרב מובלטת העזרה האלוהית (י"א, א-ט):

ויהי כשמע יבין מלך חצור וישלח... ואל המלכים אשר מצפון: ⁴⁴ בהר ובערבה נגב כנרות ובשפלה ובנפות דור מים... ויועדו כל המלכים האלה ויבאו ויחנו יחדו אל מי מרום להלחם עם ישראל. - ויאמר ד' אל יהושע אל תירא מפניהם, כי מחר כעת הזאת אנכי נתן את כלם חללים לפני ישראל - את סוסייהם תעקר ואת מרכבתיהם תשרף באש.

ויבא יהושע וכל עם המלחמה עמו עליהם על מי מרום פתאם - ויפלו בהם. ויתנם ד' ביד ישראל ויכום

וירדפום עד צידון רבה ועד משרפות מים ועד בקעות מצפה מזרחה...
כמו אחרי המרדף במלחמה בדרום, גם אחרי המרדף בצפון⁴⁵ "מכה" יהושע (יב):
ואת כל ערי המלכים האלה ואת כל מלכיהם לכד יהושע ויכם לפי חרב, החרים אותם, כאשר צוה משה עבד ד'.
על זיקה זו של יהושע למשה עבד-ד' חוזר, בהדגשה, המחבר בסיום העניין (טו):
כאשר צוה ד' את משה עבדו כן צוה משה את יהושע; וכן עשה יהושע - לא הסיר דבר מכל אשר צוה
ד' את משה.

אמנם בסיכום מעשה המלחמה, בסמוך, מכבב יהושע בלבד (טז-יח):
ויקח יהושע את כל הארץ הזאת: ההר ואת כל הנגב... ואת השפלה ואת הערבה ואת הר ישראל ושפלתה -
מן ההר החלק העלה שעיר ועד בעל גד בבקעת הלבנון תחת הר חרמון - ואת כל מלכיהם לכד ויכם וימיתם.
ימים רבים עשה יהושע את כל המלכים האלה מלחמה.

מעמד בלבדי דומה ניתן ליהושע, בהמשך, במעבר מן הכיבוש אל מעשה ההנחלה (כג):
ויקח יהושע את כל הארץ, ככל אשר דבר ד' אל משה, ויתנה יהושע לנחלה לישראל כמחלקתם לשבטיהם.
והארץ שקטה ממלחמה.

הנחלת הארץ לעם

בפתח החלק השלישי של החיבור משתחרר יהושע כליל מן הזיקה אל משה והוא מוצג כנביא לכל דבר:
ד' מצווהו, עתה, להפיל בנחלה את כל הארץ-המובטחת - אף שהורשת "הארץ-הנשארת" נדחית
לעתיד-נבואי (י"ג, א-ו):
ויהושע זקן בא בימים. ויאמר ד' אליו: אתה זקנתה באת בימים והארץ נשארה הרבה מאד לרשתה. זאת הארץ
הנשארת:

כל גלילות הפלשתים וכל הגשור⁴⁶

[מן השיחור אשר על-פני מצרים ועד גבול עקרון]

צפונה לכנעני תחשב.

[חמשת סרני פלשתים: העזתי והאשדודי האשקלוני הגתי והעקרוני]

והעזים מתימן;

כל ארץ הכנעני ומער(ב)ה⁴⁷

[אשר לצידנים עד אפקה עד גבול האמרי]

והארץ הגבלי וכל הלבנון מזרח השמש

[מבעל גד תחת הר חרמון עד לבוא חמת]

כל ישבי ההר

[מן הלבנון עד משרפת מים]

כל צידנים

אנכי אורישם מפני בני ישראל⁴⁸ -

רק הפלה לישראל בנחלה כאשר צויתך. ועתה חלק את הארץ הזאת בנחלה לתשעה השבטים וחצי השבט המנשה.

ואכן, לאחר ציון מפורט של הנחלות שנתן משה לשניים וחצי השבטים בעבר הירדן מזרחה, מפורטות, בשני שלבים, הנחלות שחילק יהושע בצדק לתשעה וחצי השבטים: שלב ראשון, בגלגל, הנחלות לשני השבטים הגדולים יהודה ויוסף (פרקים י"ד-י"ז); ולאחר מכן, בשלה, הנחלות ליתר השבטים (י"ח-י"ט).

ציון, כי לפני מתן הנחלות ללויים בצדק (פרק כ"א) מקדים המחבר ומדגיש: הקדשת ערי המקלט נעשתה על פי דבר ד'; ולפיכך נקט בלשון המיוחדת למשה, בלבד, בתורה. (כ', א) וידבר ד' אל יהושע לאמר. יהושע 'נביא' כמשה.⁴⁹

החלק השלישי של החיבור מסתיים בדברי הפתיחה - ההבטחה הנבואית ליהושע (י"ג, ו): אנכי אוריכם מפני בני ישראל - ובהרחבה (כ"א, מא-מג):

ויתן ד' לישראל את כל הארץ אשר נשבע לתת לאבותם וירשוה וישבו בה. וינח ד' להם מסביב ככל אשר נשבע לאבותם - ולא עמד איש בפניהם מכל איביהם, את כל איביהם נתן ד' בידם, לא נפל דבר מכל הדבר הטוב אשר דבר ד' אל בית ישראל - הכל בא.

הדברים האחרונים - בלשון נבואית מכלילה - מתייחסים ומתקשרים אל דברי ההבטחה האלוהית ליהושע בפתיחת החיבור (א', ג, ה, ו):

כל מקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם נתתיו ... לא יתיצב איש לפניך....
כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם לתת להם.

הצוואה

החלק הרביעי של החיבור סוגר מעגל, בפותחו במעשה-החסד ובמעשה-הצדק של יהושע לשניים וחצי השבטים, הנזכרים בפתיחה לחיבורו (א', יב-יח):

... עד אשר יניח ד' לאחיכם ככם ... ושבתם לארץ ירשתכם...

ויענו את יהושע לאמר: כל אשר צויתנו נעשה...

וזאת לשון הדברים בכאן (כ"ב, א-ה):

אז יקרא יהושע לראובני ולגדי ולחצי מטה מנשה...

ותשמעו בקולי לכל אשר צויתי אתכם...

ועתה הניח ד' אלהיכם לאחיכם כאשר דבר לכם. ועתה פנו ולכו לכם לאהליכם...

רק שמרו מאד לעשות את המצוה ואת התורה אשר צוה אתכם משה עבד ד' - לאהבה את ד' ... ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם.

צוואה אחרונה זו לשניים וחצי השבטים - לאהבה את ד' ולעבדו לבדו, בלא שיתוף "אלהים אחרים"

בדרך כל שהיא⁵⁰ - עומדת במרכזו שתי הצוואות הנבואיות, לכל ישראל, החותמות את החיבור. הראשונה פותחת אף היא בהזמנת יהושע (כ"ג, א-טז):

... ויקרא יהושע לכל ישראל ... ראו הפלתי לכם את הגוים הנשארים האלה בנחלה לשבטיכם ... וד' אלהיכם הוא יהוה פס מפניכם, והוריש אתם מלפניכם, וירשתם את ארצם כאשר דבר ד' אלהיכם לכם (בתנאי ש) וחזקתם מאד לשמר ולעשות את כל הכתוב בספר תורת משה ... לבלתי בוא בגוים האלה... ובשם אלהיהם לא תזכירו ולא תשביעו ולא תעבדו ולא תשתחוו להם. (אלא) כי (אכן) בד' אלהיכם תדבקו... לאהבה את ד' אלהיכם...

והנה אנכי הולך היום בדרך כל הארץ - וידעתם ככל לבבכם ובכל נפשכם ... לא נפל ממנו דבר אחד... כן יבא ד' עליכם את כל הדבר הרע ... בעברכם את ברית ד' אלהיכם ... ועבדתם אלהים אחרים ... וחרה אף ד' בכם ואבדתם מהרה מעל הארץ הטובה אשר נתן לכם.

הצוואה הנבואית נקשרת אף היא לפתיחת החיבור (א', ז):

רק חוק ואמץ מאד לשמר לעשות ככל התורה אשר צוך משה עבדי אל תסור ממנו ימין ושמאל. בתוכנה הצוואה שבה ומתייחסת אל דברי משה - לאורך כל ספר דברים - באזהרה מפני עבודת "אלהים אחרים" תחת הדבקות בד' לבדו. היסוד הנבואי שבצוואה בא לידי ביטוי בפורענות העתידית. האזכור "ברית ד' אלהיכם" קושר צוואה זו אל הצוואה הנבואית, המסיימת את החיבור במעמד טקסי של ברית, מעין הברית שלאחר מעמד הר סיני. יהושע מכנס עתה את העם, עדיין בתוקף מעמדו כמצביא. גם במרכז צוואה זו עומדת התחייבותו של העם לעבוד את ד' לבדו (כ"ד, א-כז):

ויאסף יהושע את כל שבטי ישראל שכמה⁵¹ ויקרא לזקני ישראל ולראשיו ולשפטיו ולשטריו - ויתיצבו לפני האלהים.⁵² ויאמר יהושע... בעבר הנהר ישבו אבותיכם... ויעבדו אלהים אחרים. ואקח את אביכם את אברהם... ואשלח את משה... ואוציא את אבותיכם ממצרים... ותעברו את הירדן... ואתן לכם ארץ אשר לא יגעת בה וערים אשר לא בניתם - ותשב בהם...

ועתה יראו את ד' ועבדו אתו בתמים ובאמת (לבדו)⁵³ - והסירו את אלהים (אחרים) אשר עבדו אבותיהם בעבר הנהר ובמצרים - ועבדו את ד' (לבדו) ואם רע בעיניכם לעבד את ד' (לבדו) - בחרו לכם היום את מי תעבדון אם את אלהים (אחרים) אשר עבדו אבותיכם אשר בעבר הנהר ואם את אלהי האמרי אשר אתם יושבים בארצם - ואנכי וביתי נעבד את ד' (לבדו).

ויען העם ויאמר חלילה לנו מעזב את ד' לעבד אלהים אחרים - כי (אם) ד' אלהינו הוא המעלה אתנו ואת אבותינו מארץ מצרים... ויגרש ד' את כל העמים ואת האמרי ישב הארץ מפנינו - גם (אכן) אנחנו נעבד את ד' (לבדו) כי הוא אלהינו.

ויאמר יהושע אל העם: לא תוכלו לעבד את ד' (בשיתוף) - כי אלהים קדשים הוא: אל קנא הוא - לא ישא לפשעכם ולחטאותיכם. כי (כאשר) תעזבו את ד' ועבדתם אלהי נכר (= אלהים אחרים) - ושב והרע לכם... ויאמר העם אל יהושע: לא (נעבד בשיתוף) - כי (אם) את ד' נעבד (לבדו)

ויאמר יהושע אל העם: עדים אתם בכם כי אתם בחרתם לכם את ד' לעבד אתו (לבדו). ויאמר: עדים! ועתה הסירו את אלהי הנכר (אלהים אחרים) אשר בקרבכם והטו את לבבכם אל ד' אלהי ישראל (לבדו)!

ויאמרו העם אל יהושע את ד' אלהינו (לבדו) נעבד ובקולו נשמע. ויכרת יהושע ברית לעם ביום ההוא. (ואחרי ש) וישם לו חק ומשפט בשכם - ויכתב יהושע את הדברים האלה בספר תורת אלהים (משלו). ויקח אבן

גדולה ויקמה שם תחת האלה אשר במקדש ד'.
 ויאמר יהושע אל כל העם: הנה האבן הזאת תהיה בנו לעדה כי היא שמעה את כל אמרי ד' אשר דבר
 עמנו. והיתה בכם לעדה פן תכחשון באלהיכם.
 וישלח יהושע את העם איש לנחלתו.

יהושע מוצג במעמד זה, תחילה, כנביא המוסר את "אמרי-ד'": הבחירה בידכם - לעבוד "אלהים
 אחרים" ולשאת בתוצאות או לעבוד, כנדרש, את ד' לבדו. לאחר מכן מוצג יהושע בדמות משה שלאחר
 מעמד הר-סיני (שמות כ"ד): כורת ברית וכותב בספר. בהמשך מוסיף יהושע ומתרה בעם מפני הפרת
 הדברים בעתיד.
 יהושע מצטייר אפוא, בחלק האחרון של החיבור, כ'איש רוח'⁵⁴ - נביא מחוקק ושופט; ולפיכך זוכה
 "משרת משה", בסופו של החיבור, לתואר "עבד-ד'", המציין רק את משה בפתיחה לספר (כ"ד, כט):
 ויהי אחר הדברים האלה וימת יהושע בן נון עבד ד' בן מאה ועשר שנים ויקברו אותו בגבול נחלתו בתמנת
 סרת...

סיום

יהושע הלוחם-הכובש, 'איש-הכוח' - שהיה לנביא-שופט, 'איש-הרוח' - אכן שימש דמות-מופת
 כאיש-חסד וכאיש-צדק לכל השופטים-המושיעים שקמו לישראל עד מות שמואל. כך גם דוד, הלוחם-
 הכובש, 'איש-הרוח', ישמש דמות-מופת לכל המלכים שמלכו בישראל עד החורבן וגם לאחר מכן.

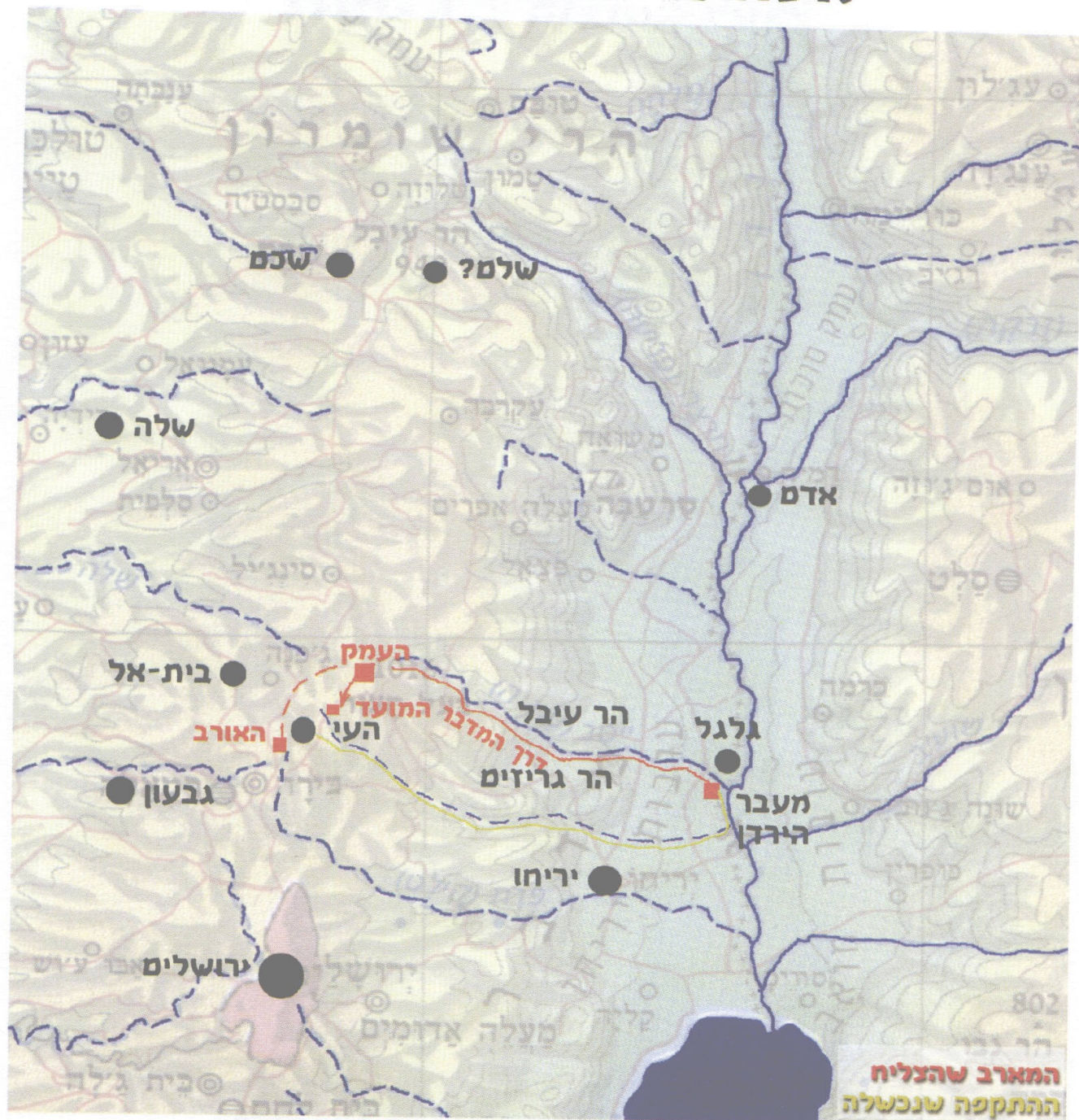
הערות ומראי מקומות

1. ראה ניסן אררט, "משה 'הגיבור' - המצביא המושיע את עמו", שאנן, שנתון המכלל הדתית לחינוך, חיפה, תשנ"ט, כסלו תש"ס נובמבר 1999, עמ' 23-24.
2. ראה ניסן אררט, "סיפור המלחמה של אברם העברי", בית מקרא, ניסן-סיון תשנ"ז, עמ' 219-229.
3. ראה הערה 1, שם, עמ' 29-33.
4. ראה יחזקאל קויפמן, ספר יהושע, ירושלים 1966, עמ' 64: "תיאור יהושע כמנהיג תיאוקרטי נבואי (ההדגשה במקור) הוא לא עיטור חיצוני ולא המצאה דמיונית אלא הוא ענין היסטורי-ריאלי מאד". וראה "דמותו של יהושע", שמואל אחיטוב, יהושע (מקרא לישראל), תל-אביב ירושלים, תשנ"ו 1995, עמ' 37-39.
5. שמות י"ז, ח-יג.
6. ראה יעקב ליכט, פירוש על ספר במדבר [כב-לו], ירושלים, תשנ"ה. ס' 164 עמ' 112: "לפיכך אין בעל הפרשה טורח לספר לנו את פרטיה של המלחמה עצמה, כגון מי היה המפקד וגו'".
7. דברים פרקים ב'-ג'.
8. ראה קויפמן, שם, עמ' 89.
9. השווה דברים ג', כת כמובא לעיל.
10. השווה שם, י"א, כד: "כל המקום אשר תדרך כף רגלכם בו לכם יהיה. מן הנהר נהר פרת ועד הים האחרון יהיה גבולכם. לא יתיצב איש בפניכם וגו'".
11. השווה שם, י"ז, יח-כ: "... וכתב לו את משנה התורה הזאת על ספר מלפני הכהנים הלויים - והיתה עמו וקרא בו כל ימי חייו וגו'".
12. יהושע א', א, ב, יג, טו. עשר פעמים נזכר שמו של משה בפרק זה.

13. ראה **דעת מקרא, יהושע**, ירושלים תש"ל, עמ' ב' הערה 2 בסופה: "ו'עבד מלך' עניינו שר (השווה החותמות ל: 'עבד מלך... פלוני', מימי הבית הראשון). וראה שמ"א כ"ג, ט; שמ"ב ט"ו, לד; י"ח, כט; מל"א י"א, כו; מל"ב כ"ב, יב; כ"ה, ח; דבה"ב י"ג, י; ל"ד, כ.
14. כתואר "האיש" המתגלה ליהושע ב'חזון נבואי', ברייתו: יהושע ה', יג-טו.
15. שמות י"ד, לא.
16. התואר "עבד ד'" ניתן, במקרא, למשה וליהושע בלבד.
17. השווה דברים פרק כ"ז.
18. השווה בראשית ל"ה, ב; שמ"א ז', ג. "אלהי הנכר" - עצמים מקודשים, כמו תרפים, שעבדום בצד עבודת ד'. מכאן המקבילה: אלהי נכר = אלהים אחרים.
19. השווה שמות כ"ד, ז: "ויאמרו: כל אשר דבר ד' נעשה ונשמע".
20. השווה שמות ט"ו, כד; שמ"א ל"י, כה.
21. השווה שמות כ"ד, ד: "ויכתב משה את כל דברי ד'". ראה ניסן אדרט, "כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום" - מהי? 'כל דברי התורה הזאת' (דברים כ"ז, א, ג) - מהם? **שאנן**, שנתון המכללה הדתית לחינוך חיפה, תמוז תשנ"ז, עמ' 18: "ויכתב משה את כל דברי ד'" על אבני המצבה; בדומה למעשה יהושע כאן: "ויקח אבן גדולה וגו'".
22. ראה קויפמן, שם, עמ' 61-62; 65-66.
23. שם, שם, עמ' 66-67.
24. באביב, בעת הפשרת השלגים בחרמון, הירדן שוטף וסוחף. לא פעם שוליו הרכים מתמוטטים וסותמים את זרימת הנהר - למשך כמה שעות - עד שהוא פורץ ויוצר פיתול חדש.
על מעבר-הירדן באום-שורט ראה מפה 1. וראה נספח: "שלם" שהיא "שלה".
25. השווה שמות ט"ו, ח: "נצבו כמו נד נזלים".
26. ראה מפה 1. סתימת הירדן הייתה ליד גשר אדם; ובמשך שעות לא זרמו מים אל ים המלח. באותה עת עברו בני ישראל בחרבה, במעבר אום-שורט, אל עבר הגלגל.
27. כהבטחתו לעיל ג', ז: "היום הזה אחל גדלך בעיני כל ישראל וגו'". והשווה שמות י"ד, לא: "ויראו העם את ד' ויאמינו בד' ובמשה עבדו".
28. למקומה המשוער בחרבת-אל-עוג'ה א-תחתא ראה מפה 1. וראה נספח: "שלם" שהיא "שלה".
29. השווה את הכתוב בשמות ג', ה: "של נעליך מעל רגליך" אל יהושע ה', טו.
30. ראה מפה 2 והתקפה על העי שנכשלה.
31. ראה יוחנן מופס, "בין דין לרחמים: תפילתן של נביאים", **תורה נדרשת**, תל אביב, תשמ"ד, עמ' 39-87.
32. ראה מפה 2 והתקפה על העי שהצליחה.
33. מכאן כל "עם" בטקסט בעל אופי צבאי אינו אלא עם-המלחמה. ראה לעיל ז', ב-ג: "אל יעל כל העם ... ויעלו מן העם כשלשת אלפים איש. וראה שמ"ב ט"ו, יב: "והעם הולך ורב את אבשלום; שם, יז: "ויצא המלך וכל העם (הנאמנים) ברגליו".
34. ראה צבי רדי וחיים רבין, **המלון החדש לתנ"ך**, ירושלים, 1989 עמ' 235. ראה אחיטוב, שם, עמ' 136-137. וראה יגאל ידין, **תורת המלחמה בארצות המקרא**, רמת גן, 1963, עמ' 137.
35. השווה בראשית י"ד, ז - שינוי כיוון מדרום לצפון; שמות י"ד, ב - שינוי כיוון ממזרח למערב. ראה מפה 2.
36. השווה שמות י"ז, יא-יב: "ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש". מבחינה טקטית, לאחר מתן האות בכידון לאורב, לא היה צורך בנטיית ידו של יהושע.
37. דעת ר' אליעזר בירושלמי סוטה ז', ג ובספרי לדברים י"א, ל. ראה נספח: "שלם" שהיא "שלה". וכן מצויים הר עיבל וגרזים ליד עין אלישע, בקרבת ידיחו, במפת מידבא. ראה קויפמן, שם, עמ' 130-132.
38. ראה מפה 1.
39. ראה נספח "שלם" שהיא "שלה".

40. ראה הערה 21 לעיל. במקביל לשנים-עשר אבני המצבה של משה נוטל יהושע שנים-עשר אבנים ממקום מעבר-הירדן.
41. השווה לעיל פתיחת פרק ה', א: "ויהי כשמע כל מלכי האמרי אשר בעבר הירדן ימה וגו'". וראה פתיחת פרק י', א ופרק י"א, א בסמוך.
42. הביטוי "מצידם" אפשר מתייחס לכתוב (י"ב): "זה לחמנו חם הצטידנו" - כלומר לקחו ממאכלם שיבש - וקשה. לנו נראה כביטוי מטאפורי - השווה בראשית כ"ה, כח: "ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו".
43. ראה מפה 3.
44. ראה הערה 41. בפרק ט', א לא צוין "אשר מדרום".
45. ראה מפה 3.
46. הביטוי "כל" מאפיין את התעודה הקדומה. התוספות המבארות של המחבר ניתנו, להלן, בסוגריים.
47. כך נראה להשלים על-פי: צפונה ומתימן לעיל ומזרח שמש להלן. והשווה שופטים כ', לג.
48. בשופטים ב', כא נתבטלה הבטחה זו וניתן טעם לדבר.
49. ראה **דעת מקרא**, יהושע, עמ' קפ"ט.
50. גם לא "מזבח" - גלעד - בגלילות הירדן.
51. מעניינת גרסת תרגום השבעים: "אל שלם" - היא שלה על-פי השערתנו - ראה נספח.
52. הביטוי מאשש את גרסת השבעים: לפני ארון האלהים שבמשכן שלה. ואפשר לפני ארון האלהים שהוצב במקדש ד' שבשכם, כמתואר להלן כ"ד, כו: "ויקח אבן ויקמה שם תחת האלה אשר במקדש ד'".
53. השווה המקבילה בשמ"א ז', ג-ד: "הסירו את אלהי הנכר מתוכם, והעשירות, והכינו לבבכם אל ד' ועבדו לבדו ויעבדו את ד' לבדו".
54. הארה משלימה לדמות זו של יהושע מצויה בסוף מאמרו של ישראל רוזנסון, "סיפור הכישלון בעי והמסגרת של יהושע א-יא", **בית מקרא**, טבת-אדר ב' תשנ"ז, עמ' 137-154. גישה אחרת ל"דמותו של יהושע ה'מייסד" - התגבשות המסורת", ראה משה ויינפלד, **יהושע עד יאשיהו**, ירושלים, תשנ"ב, עמ' 40-42.

מפה 2 - המלחמה על העי

מפה 3 - המלחמה בדרום ובצפון

